

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Ing. Jan Říha

Studium fázových transformací Zr-slitin při vysokých teplotách metodami rtg difrakce

Předložená disertační práce popisuje postupy a výsledky studia fázových transformací slitin zirkonia při vysokých teplotách metodami rentgenové difrakce a její obsah tím doslova odpovídá zadání a názvu disertace. Má celkem 144 stran – včetně 1 přílohy.

Ve stručném úvodu se autor velmi výstižně zmiňuje o jaderné energetice, zejména její bezpečnosti. Dále následuje přehled důležitých vlastností zirkonia a jeho slitin, které se používají jako materiály pro povlaky palivových tyčí v jaderných reaktorech. V souvislosti s tématem práce jsou uvedeny hlavní poznatky z termodynamiky kovů a slitin, o fázových přeměnách v kovech a o rentgenové difrakci. Tím jsou shrnuty všechny předběžné znalosti potřebné k pochopení problematiky, zejména motivace a cíle práce, principů použitých metod a pracovních postupů, jakož i výsledků, závěrů a významu práce. Tuto část práce považují za velmi užitečnou. Autor v ní prokázal široké znalosti o příčinách, souvislostech a historii problémů ve sledované problematice. Čtenář v ní najde vše potřebné a vůbec nepotřebuje jiné prameny. V použité literatuře je celkem 66 odkazů, které považují za zcela relevantní.

V části o motivaci a cílech práce je velmi konkrétně a stručně uvedeno, že práce má být příspěvkem k mimořádně aktuálnímu a velmi závažnému snažení o důkladnější a podrobnější pochopení chování struktury povlakových trubek ze zirkoniových slitin. Konkrétně se zde jedná o slitinu E110G a její chování při havárii typu LOCA (Loss-of-coolant accident). Tato havárie se může vyskytnout u vodou chlazených jaderných reaktorů, kdy se poruší hlavní potrubí a dojde k úniku chladicí kapaliny. Následuje prudký ohřev palivových tyčí, včetně jejich povlaků, na teplotu kolem 1000 °C. Dochází k reakci páry s povrchem povlakové trubky, t. j. k vysokoteplotní oxidaci. Po určité době zaplaví havarijní systémy reaktor vodou a dojde k prudkému ochlazení palivových trubek.

Vzhledem k extrémním rychlostem ohřevu a ochlazování při zmíněné havárii, si předložená disertace klade za cíl popsat změny ve struktuře zkoumaného materiálu během pobytu na vysokých teplotách, při menších rychlostech ohřevu a ochlazování. Současně je cílem poměrně přesný popis struktury při různých expozičních teplotách a různých režimech ohřevu a ochlazování. To je podrobněji zformulováno do šesti dílčích cílů práce na str. 64-65. Je z nich vidět, že autor měl zcela jasnou představu, co a jakým způsobem má dosáhnout.

Jednalo se především o rentgenovou fázovou analýzu „*in situ*“ na sledování fázového složení zkoumaných vzorků při ohřevu a ochlazování na rentgenovém práškovém difraktometru Panalytical X' Pert PRO, který byl doplněn o vysokoteplotní komůrku Anton Paar HTK 1200N a vakuový systém (suchá, šneková vývěva Edwards XDS 5 a turbomolekulární vývěva Edwards EXT 75).

Podle mně bylo velmi správné, že u všech zkoumaných vzorků byly provedeny skeny na rtg difraktometru AXS Bruker D8 Discovery s plošným pozičně citlivým detektorem, které umožnily sledovat velikost zrna a případnou přednostní orientaci ve zkoumaných vzorcích. Tyto vlivy by totiž mohly zkreslovat výsledky difrakční fázové analýzy. Autor je však velmi důsledně sledoval a respektoval.

Musím také velmi ocenit citlivost a přesnost měření při difrakční fázové analýze, díky kterým byly registrovány některé minoritní fáze, jako např. $ZrO_{1.95}$. Spolu s přesně definovanou a podrobně popsanou přípravou vzorků, přesně nastavenými a průběžně

kontrolovanými podmínkami měření (zejména tlak, teplota) to vše vede k naprosté důvěře ve výsledky rentgenové difrakční fázové analýzy.

V disertační práci jsou podrobně popsány postupy měření a výsledky týkající se 7 vzorků slitiny E110G (s 1% niobu) a 7 vzorků zirkonia (s čistotou 99.8%), které bylo zkoumáno zejména k posouzení vlivu intersticiálního kyslíku a dusíku. Tento vliv byl studován jednak při difrakční fázové analýze, kde byla sledována přítomnost a množství příslušných fází, jako např. ZrO_2 , ZrN a pak také měření mřížkových parametrů, resp. měření objemů základních buněk sledovaných fází.

a) Přínosem pro obor je podle mě velmi podrobný popis změn struktury povlaků palivových tyčí v jaderných reaktorech při ohřevu a ochlazování. Uvážíme-li, že zmíněné povrchové vrstvy jsou prakticky první bariérou proti úniku radioaktivních látek při eventuální havárii, jsou znalosti o jejich strukturních změnách a z ní vyplývajících změn, zejména mechanických vlastností, mimořádně aktuální a naléhavě potřebné.

b) Uvedeného přínosu dosáhl autor správnou volbou metod a postupů, zcela adekvátních cílům práce a tyto cíle beze zbytku splnil. Jednalo se přitom o náročné a pracné experimenty – od přípravy vzorků, přes měření rentgenové difrakce a vyhodnocení až po fyzikální interpretaci výsledků. Jejich dosažení bylo umožněno mimořádně velkým množstvím systematické, pečlivé a kvalifikované práce.

c) Kromě stručně formulovaného přínosu práce v bodu a) musím zvláště ocenit výsledky týkající se podrobného popisu fázové transformace nízkoteplotní hexagonální α -fáze zirkonia na jeho vysokoteplotní kubickou β -fázi. Osobně si velmi cením, že pomocí difrakčních měření byly nalezeny dvě modifikace fáze β -Zr s mírně odlišnými mřížkovými parametry. Vysvětlení této skutečnosti, podané na str. 119 považuji za zcela věrohodné a velmi cenné. Stejně tak si velmi cením podrobný popis i dalších aspektů chování dusíku a kyslíku ve studovaných materiálech.

d) Samotné písemné zpracování disertace má podle mně špičkovou úroveň. Tím nemyslím jen perfektní grafickou úpravu, kvalitní tisk, přehledné tabulky a barevné obrázky, ale hlavně jasné logické a věcné členění. Přestože, že je v práci uvedeno velké množství informací, není problém se v nich orientovat. Přispívá k tomu i zcela zanedbatelný počet překlepů, které vůbec nesnižují srozumitelnost textu.

e) V soupisu publikovaných prací na str. 131 uvádí disertant 13 publikací. U šesti z nich je prvním autorem. 7 z nich vyšlo v impaktovaných časopisech, kde prošly recenzním řízením. 6 bylo prezentováno na mezinárodních konferencích. Většina publikací disertanta je mi známa a spolu s předloženou disertací svědčí o jeho vědecké erudici a schopnosti k samostatné vědecké práci.

Vzhledem k důležitosti a zajímavosti disertace dovoluji si navrhnout, aby autor v rámci prezentace, nebo při následné diskusi

- stručně pojednal o vlivu dusíku ve zkoumaných materiálech a případně ho porovnal s vlivem kyslíku a vodíku,

- uvedl, do jak vysokých teplot stabilizuje dusík nízkoteplotní α -fázi zirkonia (str. 88-89),

- stručně naznačil, jak sledované změny struktury mohou ovlivnit mechanické vlastnosti.

Na závěr konstatuji, že předložená disertační práce zcela jednoznačně prokazuje předpoklady autora k samostatné tvořivé práci a doporučuji ji k obhajobě.

1. 6. 2012

Ing. Marian Čerňanský, CSc.
Fyzikální ústav AV ČR, v. v. i. v Praze

Oponentní posudek na disertační práci Ing. Jana Říhy

Studium fázových transformací Zr-slitin při vysokých teplotách metodami rtg difrakce

ZHODNOCENÍ VÝZNAMU PRO OBOR

Téma disertační práce je mimořádně aktuální, jak z hlediska výzkumu, tak z hlediska technické praxe. Týká se závažného problému současnosti, bezpečnosti jaderných elektráren. Konkrétně povlakového materiálu palivových tyčí, který slouží jako první bariéra proti úniku radioaktivních látek.

POSTUP ŘEŠENÉHO PROBLÉMU, POUŽITÉ METODY, SPLNĚNÍ CÍLE

Experimentální vzorky slitiny E110G a čistého zirkonia byly podrobeny různým typům průběhu ohřevu a ochlazování. Z důvodu negativního vlivu odsorbovaného kyslíku na povrchu vzorků (vznik povrchové korozní vrstvy) byl do průběhu ohřevu zařazen odplyňovací krok (250° C, 60 – 100 minut). Pokračující experimenty ukázaly velmi výrazný vliv intersticiálního dusíku na stabilizaci nízkoteplotní alfa fáze zirkonia (i přes 1000° C). Na povrchu vzorků, u nichž nedošlo k povrchové oxidaci, se vytvořila vrstva nitridu ZrN. V další fázi experimentu byla nejvyšší teplota zvýšena až na 1200° C (experimenty probíhaly na vzorcích z čistého zirkonia), došlo k přeměně vnitřního objemu vzorku na beta fázi zirkonia (obě modifikace vysokoteplotní fáze zirkonia). V případě pomalejšího ohřevu nebo vlivem vyššího množství energie dodané vzorku (prodleva při teplotě 860° C) při teplotě 1200° C je ve struktuře viditelná beta fáze zirkonia s větším mřížkovým parametrem. Další průběhy ohřevu a ochlazování vzorků byly upraveny tak, aby bylo možné měřit během chladnutí. Měření byla provedena pomocí rentgenové difrakce a to konkrétně na práškovém difraktometru Panalytical Xpert Pro s vysokoteplotní komorou Anton Paar HTK1200N s radiačním ohřevem vzorků do 1200° C. Vnitřní prostor komory byl vakuován soustavou suché, šnekové a turbomolekulární vývěvy. Komparativní měření byla provedena rovněž na přístroji Bruker AXS D8 s plošným detektorem (GADDS). Bylo rovněž provedeno několik snímků povrchu rubové a lícové strany vzorků (studium morfologie ZrN) pomocí elektronového mikroskopu.

Zvolené metody zpracování tematu disertační práce považuji za adekvátní k vytčenému cíli práce a možnostem autora.

Hlavní cíl práce, **popsat změny ve struktuře experimentálního materiálu (slitiny E110G a čistého zirkonia) během pobytu na vysokých teplotách**, byl pomocí metod rtg difrakce a elektronové mikroskopie v maximální míře splněn.

STANOVISKO K VÝSLEDKŮM DISERTAČNÍ PRÁCE A PŮVODNÍHO KONKRÉTNÍHO PŘÍNOSU AUTORA

Hlavní přínos předložené disertace vidím ve velice podrobném studiu změn ve struktuře slitiny E110G a čistého zirkonia při různých druzích ohřevu a chlazení pomocí vysokoteplotní rtg difrakce. Při interpretaci rtg difrakčních záznamů a při studiu fázových přeměn v daném materiálu autor prokázal hluboké znalosti v oblasti nauky o materiálu. Autor je schopen samostatně a úspěšně řešit vědecké problémy, ovládá vědecké metody a má teoretické vědomosti i praktickou experimentální zručnost na požadované úrovni.

VYJÁDRĚNÍ K SYSTEMATIČNOSTI, PŘEHLEDNOSTI, FORMÁLNÍ ÚPRAVA A JAZYKOVÁ ÚROVEŇ DISERTAČNÍ PRÁCE

Disertační práce je členěna do 11 kapitol, z toho prvních 6 kapitol představuje úvod do řešené problematiky. Autor zde popisuje slitiny zirkonia, termodynamiku kovů a slitin, fáze a fázové přeměny. Nejobsáhlejší kapitola je věnována rentgenové difrakci. V sedmé kapitole jsou jasně uvedeny motivace a cíle práce. Hlavní cíl práce, **popsat změny ve struktuře experimentálního materiálu (slitiny E110G a čistého zirkonia) během pobytu na vysokých teplotách**, je dále rozdělen do šesti dílčích cílů. V osmé kapitole je popsán experimentální materiál, použité experimentální vybavení a výsledky analýz experimentálních vzorků. Obsahem deváté kapitoly je velice podrobná diskuse naměřených výsledků. Předložená disertační práce je přehledná, má vynikající formální úpravu, logické členění a velmi dobrou jazykovou úroveň. Rovněž oceňuji vysokou úroveň zpracování obrázků, grafů a jednotlivého členění textu.

VYJÁDRĚNÍ K PUBLIKACÍM AUTORA

V soupisu publikovaných prací autora je uvedeno 13 odkazů, z toho přímo k tématu disertace se vztahuje 9 prací a to v letech 2007 až 2012. Což lze považovat za vynikající výsledek. Je zde patrná autorova snaha publikovat výsledky své vědecké práce.

ZDA DOPORUČUJI DISERTAČNÍ PRÁCI K OBHAJOBĚ

Konstatuji, že předložená práce splňuje požadavky kladené na disertační práci a doporučuji ji k obhajobě.

V Plzni dne 27.5.2012

Ing. Michal Kolega, Ph.D.
Tovární 85
330 12 Horní Bříza